

# EUR Research Information Portal

## Kroniek van het straf(proces)recht

### Publication status and date:

Published: 20/04/2024

### Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

### Document License/Available under:

Article 25fa Dutch Copyright Act

### Citation for the published version (APA):

Nan, J., & van der Vis, C. (2024). Kroniek van het straf(proces)recht. *Nederlands Juristenblad (NJB)*, 2024(15), 1063-1074. Article 928. [https://www.inview.nl/document/id4d9bdb948ecb47dba904068cbb385574?ctx=WKNL\\_CSL\\_85](https://www.inview.nl/document/id4d9bdb948ecb47dba904068cbb385574?ctx=WKNL_CSL_85)

[Link to publication on the EUR Research Information Portal](#)

### Terms and Conditions of Use

Except as permitted by the applicable copyright law, you may not reproduce or make this material available to any third party without the prior written permission from the copyright holder(s). Copyright law allows the following uses of this material without prior permission:

- you may download, save and print a copy of this material for your personal use only;
- you may share the EUR portal link to this material.

In case the material is published with an open access license (e.g. a Creative Commons (CC) license), other uses may be allowed. Please check the terms and conditions of the specific license.

### Take-down policy

If you believe that this material infringes your copyright and/or any other intellectual property rights, you may request its removal by contacting us at the following email address: [openaccess.library@eur.nl](mailto:openaccess.library@eur.nl). Please provide us with all the relevant information, including the reasons why you believe any of your rights have been infringed. In case of a legitimate complaint, we will make the material inaccessible and/or remove it from the website.

NJB 2024/928

## Kroniek van het straf(proces)recht

Joost Nan &amp; Chantal van der Vis, datum 20-04-2024

Datum	20-04-2024
Auteur	Joost Nan & Chantal van der Vis <sup>[1]</sup>
JCDI	JCDI:ADS957427:1
Vakgebied(en)	Strafprocesrecht / Tenuitvoerlegging Staatsrecht / Rechtspraak Materieel strafrecht / Algemeen Strafprocesrecht / Algemeen

Zoals gebruikelijk worden in deze voorjaarskroniek de strafrechtelijke ontwikkelingen van het afgelopen half jaar besproken. In die periode was er aandacht voor kroongetuigen, gaf de Hoge Raad duidelijkheid over het criterium voor de vaststelling van de ontoerekenbaarheid en de reikwijdte van het recht op vreedzame vergadering en staat de wetgever voor uitdagingen in het kader van (de)criminalisering op het gebied van maatschappelijke thema's zoals drugs, het milieu en de bescherming van het menselijk leven. De ontwikkelingen gaven aanleiding om de kroniek deze keer thematisch op te zetten. Achtereenvolgens worden de volgende thema's besproken: een korte tussenstand van het moderniseringstraject, formeel strafrecht, materieel strafrecht, sanctierecht en een 'rubriek' over de maatschappelijke rol van het strafrecht.

### Modernisering Sv

Inmiddels heeft de Tweede Kamer de openbare behandeling van het wetsvoorstel Vaststelling van het nieuwe Wetboek van Strafvordering (Wetboek van Strafvordering) afdoende voorbereid.<sup>[2]</sup> In deze eerste fase hebben wetenschappers van diverse universiteiten de Kamer per boek nader geïnformeerd.<sup>[3]</sup> Het voert te ver deze adviezen en de opvolging daarvan door het parlement te bespreken. Noemenswaardig is dat de uiteindelijke inwerkingtreding van het nieuwe strafprocesrecht nog wel even op zich laat wachten. Bekend is geworden dat de activeringsdatum van de nieuwe strafvordering nu staat voor 1 april 2029 (geen grap). De Minister voor Rechtsbescherming informeerde de Kamer hierover bij brief van 20 maart 2024, na overleg met de diverse betrokken organisaties.<sup>[4]</sup> Invoering op deze toch wat langere termijn (uiteraard aangenomen dat het wetsvoorstel vlotjes door beide Kamers wordt geloodst), is nodig 'voor een zorgvuldige en beheersbare implementatie, gezien de vereisten vanuit de primaire processen en de beschikbare implementatie- en verandercapaciteit, als ook voor organisatorische ondersteuning en ondersteuning op het gebied van informatievoorziening'. Mooie ambtelijke taal voor 'geef ons nog even'. De strafrechtsketen moet zich namelijk wel gedegen kunnen voorbereiden op deze majeure verandering in regelgeving en bijbehorende (bedrijfs)processen. Dat valt goed te begrijpen, al is het daarmee wel zo dat de urgentie van dit project voor de praktijk van alledag gevoelsmatig wel wat zal zijn afgenomen. Wie dan leeft, wie dan zorgt.

### Formeel Strafrecht

## (Kroon)getuigen

Getuigen in het strafprocesrecht leverden ook deze periode weer een stroom aan arresten en publicaties op. We beginnen met de 'normale' getuige en bespreken dan enkele ontwikkelingen aangaande de kroongetuige. Zeker sinds de EHRM-zaak *Keskin/Nederland*,<sup>[5]</sup> staat ook de Hoge Raad een holistische benadering van het leerstuk van het ondervragingsrecht voor. Als de verdediging niet een behoorlijke en effectieve mogelijkheid heeft gehad om het ondervragingsrecht uit te oefenen, moet het proces als geheel eerlijk zijn verlopen.<sup>[6]</sup> De vaste vragen voor een getuige die eerder een belastende verklaring heeft afgelegd zijn, indachtig de insteek van het EHRM, '(i) de reden dat het ondervragingsrecht niet kan worden uitgeoefend met betrekking tot een getuige van wie de verklaring voor het bewijs wordt gebruikt, (ii) het gewicht van de verklaring van de getuige, binnen het geheel van de resultaten van het strafvorderlijke onderzoek, voor de bewezenverklaring van het feit, en (iii) het bestaan van compenserende factoren, waaronder ook procedurele waarborgen, die compensatie bieden voor het ontbreken van een ondervragingsgelegenheid'. Belangrijk is dat deze beoordelingsfactoren in onderling verband worden beschouwd. Een regel is daarbij dat hoe groter het gewicht van de verklaring is, hoe meer het van belang is dat een goede reden bestaat voor het niet-bieden van een ondervragingsgelegenheid en dat de verdediging voor het gemis gecompenseerd kan worden. De feitenrechter moet er dienaangaande rekenschap van geven of de procedure in haar geheel voldoet aan de eisen die worden gesteld aan een eerlijk proces. Het is er voor de strafrechter niet gemakkelijker op geworden om - zoals veelal de voorkeur is - zonder het horen van (belastende) getuigen (op de terechtzitting), zaken met een bewezenverklaring af te doen. Als de belastende verklaring van een getuige echter van weinig importantie is voor de bewezenverklaring, hoeft geen cassatie te volgen. Dat is, zo oordeelde de Hoge Raad recent, bijvoorbeeld het geval wanneer de verklaring gemakkelijk kan worden weggedacht en de bewezenverklaring dan zonder meer toereikend is gemotiveerd.<sup>[7]</sup>

En de Hoge Raad zoude Hoge Raad niet zijn als hij niet ook veel van de verdediging verlangt. Dat wisten we al (zeker als het geen belastende getuige betreft).<sup>[8]</sup> Zichtbaar wordt dat ook weer in enkele recente arresten. Voor belastende getuigen geldt dat door de verdediging in principe geen reden hoeft te worden opgegeven om het ondervragingsrecht te mogen uitoefenen. Wel zal daartoe normaal gesproken (tijdig) een verzoek moeten worden gedaan. De verdediging moet dus het nodige initiatief nemen. De Hoge Raad verduidelijkte dat pas sprake is van het nodige initiatief als het betreffende getuigenverzoek tegenover de zittingsrechter en dus op de terechtzitting is gedaan.<sup>[9]</sup> De verdediging moet de rechter die de uitspraak wijst daarmee dus in staat stellen om de zaak volledig te onderzoeken en de verdachte een eerlijk proces te geven. Dit nu de zittingsrechter daarvoor een eigen verantwoordelijkheid draagt. Volgens de Hoge Raad vraagt ook een 'ordentelijke procesvoering' om een tijdig verzoek. Het is dus niet voldoende dat de verdediging voorafgaand aan de terechtzitting een verzoek tot het horen van een getuige aan de rechter-commissaris of de raadsheer-commissaris heeft gedaan en dit niet tot het gewenste resultaat heeft geleid. Dan zal de kwestie op de terechtzitting opnieuw moeten worden aangekaart (hetgeen in de onderhavige zaak in hoger beroep niet was gebeurd, zodat cassatie niet meer mocht baten). Mocht de onderzoeksrechter het verzoek hebben afgewezen, dan kunnen voor het verzoek door de verdediging andere of nadere redenen worden opgegeven, zo doceert de Hoge Raad. Als de onderzoeksrechter het verzoek wel heeft gehonoreerd, maar het niet tot een ondervraging is gekomen, ligt het volgens hem in de rede dat de verdediging de zittingsrechter vertelt welke andere inspanningen nog zouden kunnen worden verricht om een verhoor alsnog te realiseren. Kortom, *you snooze, you lose*.

Zoals we reeds wisten, is van een (belastende) verklaring van een getuige in het vooronderzoek of anderszins die bruikbaar is voor de rechter voor het bewijs van het tenlastegelegde feit geen sprake als het gaat om achterhaalde communicatie via e-mail of WhatsApp of in afgeluisterde gesprekken (OVC-gesprekken).<sup>[10]</sup> Dat uitgangspunt is in HR 17 oktober 2023, ECLI:NL:HR:2023:1465 nog eens herhaald. Wel is het zo dat ook dan een eerlijke kans aan de verdachte moet worden geboden om de authenticiteit en de betrouwbaarheid van het bewijs te kunnen toetsen c.q. betwisten, zo heeft de Hoge Raad in weer een ander arrest nader bepaald, in navolging van het EHRM.<sup>[11]</sup> Maar ook dan mag van de verdediging volgens ons hoogste rechtscollege het nodige initiatief verwacht worden voor het doen van (nader) onderzoek naar deze twee punten. Dat kan bijvoorbeeld door het horen van de persoon die die uitlatingen heeft gedaan. De verdediging moet dan wel toelichten waarom dit nodig is, dus in hoeverre de uitlatingen worden betwist en wat het belang van de verdediging is bij het gevraagde onderzoek.

Dan de kroongetuige. Deze bijzondere getuige doet nog steeds veel stof opwaaien.<sup>[12]</sup> Natuurlijk kunnen met boeven ook weer boeven gevangen worden. De zaak Holleeder bewijst dat. Die zaak is inmiddels onherroepelijk ten einde met een levenslange gevangenisstraf, waarbij veel gesteggeld werd over de rechtmatigheid en betrouwbaarheid van twee gebruikte kroongetuigen(verklaringen).<sup>[13]</sup> Er gaan zelfs ministeriële geluiden op om de kroongetuigeregeling uit te breiden (en te verbeteren). Dienaangaande is enige tijd geleden een brief van de Minister van Justitie en Veiligheid verschenen.<sup>[14]</sup> Voor kleine vissen zou de kwijtschelding van een onvoorwaardelijke gevangenisstraf van zes jaren mogelijk moeten worden, omdat het voor hen anders niet loont mee te werken gelet op de inherente risico's op een of meer afrekeningen. We kennen de treurige moorden op de broer, de advocaat en de vertrouwenspersoon van de kroongetuige in het Marengo-proces.<sup>[15]</sup> Hoewel ook in dit laatste proces het in eerste aanleg tot een veroordeling van onder andere de hoofdverdachte Taghi is gekomen. Mede aan de hand van de verklaringen van een kroongetuige. Maar tegen welke prijs? De Minister van Justitie en Veiligheid heeft in de voormelde brief al gemeld dat diverse verbeteringen in gang zijn gezet, zoals een uitgebreidere veiligheidsanalyse voorafgaand aan een kroongetuigenafspraken. Maar of dat voldoende zal zijn? Niet voor niets gaan er geluiden op de gang van zaken rondom de kroongetuigenregeling en de toepassing ervan nog eens kritisch onder de loep te nemen. Procureur- generaal Bleichrodt heeft in samenwerking met advocaat-generaal Frielink naar de getuigenbescherming gekeken. Een belangrijke bevinding was dat er te weinig regelgeving is met betrekking tot welke afspraken met een getuige kunnen worden gemaakt in het kader van de bescherming van zijn fysieke veiligheid.<sup>[16]</sup> De Onderzoeksraad voor Veiligheid heeft op zijn beurt de beveiligingssituaties onderzocht rondom de broer, de advocaat en de vertrouwenspersoon van de kroongetuige in het Marengo-proces. Hieruit volgen lessen voor de toekomst met betrekking tot de positionering van en de regie op bewaken en beveiligen, het verbeteren van de informatiepositie, de systematiek van het inschatten van dreiging en risico's en de vertaling daarvan naar beveiligingsmaatregelen, het omgaan met onzekerheid en conflicten en de manier waarop binnen het stelsel wordt geëvalueerd en verbeterd.<sup>[17]</sup> Ten slotte onderzochten Leidse wetenschappers de impact van de huidige en een eventuele toekomstige, uitgebreide kroongetuigenregeling op de praktijkvoering en veiligheid van advocaten.<sup>[18]</sup> Ook hier bleek nog een wereld te winnen. De veiligheidsimpact is groot en leidt ertoe dat er nog maar heel weinig advocaten anno 2023 bereid lijken te zijn kroongetuigen bij te staan.<sup>[19]</sup> De veiligheid van advocaten zou beter moeten worden gewaarborgd, alvorens over te (kunnen) gaan tot een uitbreiding van de kroongetuigenregeling.

## **EncroChat; interstatelijk vertrouwensbeginsel**

Het antwoord op de eerste prejudiciële vragen aan de strafkamer van de Hoge Raad verscheen in de vorige kroniekperiode op 13 juni 2023. De vragen werden gesteld in de SkyECC- en Encrochat-zaken en gingen onder meer over het interstatelijke vertrouwensbeginsel. In de kroniek van oktober 2023 is het antwoord van de Hoge Raad uitvoerig beschreven. Kort gezegd heeft de Hoge Raad overwogen dat het interstatelijke vertrouwensbeginsel van toepassing is en dat het niet aan de Nederlandse strafrechter is om in de concrete strafzaak de rechtmatigheid te onderzoeken van het Franse opsporingsonderzoek.<sup>[20]</sup> In afwachting van dat antwoord van de Hoge Raad werd in een andere strafzaak aan het Hof Den Haag om aanhouding verzocht, maar dat verzoek werd afgewezen. Het gerechtshof wees arrest in januari vorig jaar. Namens de verdachte werd cassatie ingesteld en de Hoge Raad boog zich in die zaak dan ook opnieuw over (de rechtmatigheid van) de verkrijging van EncroChat-data.<sup>[21]</sup> In cassatie stond onder meer centraal de klacht over het afwijzen van het aanhoudingsverzoek en klachten over het vertrouwensbeginsel. Over die eerstgenoemde klacht is de Hoge Raad kort en bondig: er berust geen verplichting op de strafrechter om de zaak aan te houden in afwachting van een uitspraak van de Hoge Raad naar aanleiding van prejudiciële vragen die weliswaar in een andere zaak gesteld zijn, maar voor de onderhavige strafzaak ook relevant zijn. Het hof was naar eigen zeggen voldoende ingelicht ten tijde van de uitspraak en in cassatie kon dat niet met vrucht worden bestreden. Voorts wordt in cassatie de vraag beantwoord of het hof terecht heeft geoordeeld dat het vertrouwensbeginsel van toepassing is ter zake van de inzet van een zogenaamde interceptietool - een technisch hulpmiddel om de communicatie te onderscheppen. De door de verdediging aangevoerde verweren, die inhielden dat bewijsuitsluiting van de EncroChat-berichten moest volgen omdat niet duidelijk was geworden hoe de berichten precies waren verkregen door de Franse autoriteiten, werden in hoger beroep door het hof verworpen. Indachtig de antwoorden van de Hoge Raad op de prejudiciële vragen had het hof - terecht - geoordeeld dat het interstatelijk vertrouwensbeginsel van toepassing was. De verantwoordelijkheid voor de

rechtmatige bewijsvergaring ligt bij de Franse autoriteiten, zelfs als het telefoons of gebruikers betreft die zich op dat moment in Nederland bevinden. Dat maakt nog niet dat de verantwoordelijkheid van Frankrijk wordt overgeheveld naar Nederland.

## EHRM over digitaal bewijs

Een stip aan de horizon zal voor vele advocaten de uitspraak van het EHRM van 26 september 2023 zijn geweest.<sup>[22]</sup> De in Turkije voor lidmaatschap van een terroristische organisatie (FETÖ/PDY) veroordeelde Yalçinkaya heeft met succes doorgeprocedeerd tot aan Straatsburg. Doorslaggevend in zijn strafzaak was het digitale bewijs uit de encryptiedienst ByLock. De klachten van de verdediging komen er hoofdzakelijk op neer dat niet of nauwelijks mogelijkheden bestonden om de vergaring en de betrouwbaarheid van het bewijs te toetsen en om toegang te krijgen tot potentieel ontlastend bewijsmateriaal. Het Straatsburgse Hof lijkt in de uitspraak enige aandacht te vragen voor het toenemende gebruik van digitaal bewijs in strafzaken. Enige behoedzaamheid bij dat gebruik lijkt geboden, waarbij in enkele algemene overwegingen onder meer wordt benadrukt dat digitaal bewijs betrouwbaarheidskwesaties oproept en vanwege de complexiteit een uitdaging vormt voor de rechterlijke macht. Bovendien kan digitaal bewijs, in het bijzonder wanneer het om omvangrijke data aan versleutelde berichten gaat, de justitiële autoriteiten met enorme praktische en procedurele uitdagingen confronteren. Elf van de zeventien rechters meenden uiteindelijk dat het recht op een eerlijk proces van Yalçinkaya was geschonden. De vraag is wat deze uitspraak voor het Nederlandse strafproces betekent. In de uitspraak worden de grenzen van het elektronische bewijs in het licht van artikel 6 EVRM besproken, maar de betekenis voor de toelaatbaarheid en betrouwbaarheid van 'EncroChat-bewijs' is volgens ons beperkt. Het oordeel dat geen eerlijk proces heeft kunnen plaatsvinden is in deze zaak vooral gelegen in het feit dat de Turkse autoriteiten en rechterlijke instanties ul'berhaupt onvoldoende hebben gewaarborgd dat de verdachte een reële mogelijkheid had om het bewijs aan te vechten en zijn verdediging effectief te kunnen voeren. Daarbij komt dat de nationale rechterlijke instanties hebben nagelaten om op de bezwaren en verzoeken van de verdediging te reageren. Het tenlastegelegde en door de Turkse rechters bewezen feit heeft hierbij ook een grote rol gespeeld. Beargumenteerd werd dat ByLock enkel door leden van de terroristische organisatie FETÖ/PDY werd gebruikt. Met andere woorden: het enkele gebruik van de dienst leverde op zichzelf bewijs op voor het tenlastegelegde feit. Reden temeer dus voor de verdediging om dat bewijs - dat slechts in handen was van de aanklager - te (kunnen) betwisten. En ondanks het feit dat het regionale hof van beroep in Ankara om informatie over (o.a.) de inhoud van de berichten had gevraagd, is zijn veroordelende arrest eerder uitgesproken dan de informatie door het hof was ontvangen. Het daartegen ingestelde beroep in cassatie bleek vruchteloos. De uitspraak van het Straatsburgse Hof doet niets af aan de hoofdregel dat bepaalde belangen zo zwaar kunnen wegen dat de openbaarmaking van bewijsstukken aan de verdediging daarvoor moet wijken, maar kan worden gezien als een toevoeging aan de jurisprudentie van (o.a.) artikel 6 lid 3 sub b EVRM.<sup>[23]</sup> Het gebruik van *decrypted data* in het licht van artikel 6 EVRM wordt geenszins van de baan geveegd, maar er gaat wel een waarschuwing van uit. Digitale bewijsgaring, in het bijzonder de grote hoeveelheden data die door de (buitenlandse) Encryptiediensten zijn verkregen, levert grote uitdagingen op voor het strafproces. Dat betekent ook dat lidstaten zich daarvan bewust moeten zijn. Met de mogelijkheden van de verdediging om het bewijs te kunnen toetsen mag geenszins lichtzinnig worden omgegaan.

## Materieel strafrecht

### Ontoerekenbaarheid - veroordeling Thijs H.

Nieuw is het in het arrest Thijs H. geïntroduceerde beoordelingskader voor ontoerekenbaarheid ex artikel 39 Sr. Bij het onderzoek naar en de vaststelling van ontoerekenbaarheid komen de gedragskundige en juridische werelden samen. De verschillen tussen de disciplines vormen daarbij een uitdaging op zich, maar nog moeilijker wordt het voor de strafrechter als de deskundigen het onderling niet eens zijn over de (mate van) ontoerekenbaarheid. Het Bossche hof had in hoger beroep dan ook de moeilijke taak om te beoordelen of

Thijs H. leed aan een ziekelijke stoornis van de geestesvermogens en in welke mate de verdachte (on)toerekenbaar was. Die eerste vraag wordt zonder nadere concretisering bevestigend beantwoord. Volgens het hof verkeerde de verdachte voorts niet in het onvermogen om in overeenstemming van het nog bij hem levende begrip van de morele ongeoorloofdheid en wederrechtelijkheid van de bewezenverklarde feiten te handelen en was hij evenmin volledig verstoken van zijn vermogens om krachtens dat inzicht zijn wil te bepalen.<sup>[24]</sup> In de literatuur werd naar aanleiding van het arrest reikhalzend uitgekeken naar de uitspraak in cassatie.<sup>[25]</sup> In het arrest van de Hoge Raad staan twee punten centraal: de verhouding tussen voorbedachte raad en ontoerekenbaarheid, en het beoordelingskader voor de vaststelling van de ontoerekenbaarheid.<sup>[26]</sup> Ten aanzien van punt één werd aangevoerd dat de voorbedachte raad ontoereikend was gemotiveerd in het licht van de vaststelling dat er sprake was van een psychische stoornis. De Hoge Raad herhaalt overwegingen uit zijn eerdere jurisprudentie uit 2013,<sup>[27]</sup> waarbij van belang is dat de beoordeling van voorbedachte raad een zorgvuldige afweging van de omstandigheden van het geval vergt en contra-indicaties niet lichtvaardig mogen worden genegeerd. De uitvoerige motivering van het hof maakt dat de voorbedachte raad toereikend is gemotiveerd. Het oordeel dat de eventuele ontoerekenbaarheid daar niet aan af doet, getuigt niet van een onjuiste rechtsopvatting. Bovendien is niet nodig dat het hof daarbij nadere vaststellingen had moeten doen over de aard van de psychische stoornis en de manier waarop en de mate waarin de stoornis de verdachte ten tijde van het handelen heeft beïnvloed. Aan het tweede punt in cassatie wijdt de Hoge Raad vervolgens enkele belangrijke algemene beschouwingen. Daarin wordt (opnieuw) de zelfstandige positie van de strafrechter benadrukt: het is aan de rechter om de psychische stoornis vast te stellen en de rechter is daarbij noch aan de deskundigenadviezen, noch aan de DSM gebonden. Het (nieuwe) criterium voor de vaststelling van ontoerekenbaarheid houdt in dat ten tijde van het feit bij de verdachte sprake moet zijn van een stoornis als bedoeld in artikel 39 Sr en de verdachte als gevolg van die stoornis niet kon begrijpen dat dat feit wederrechtelijk was of niet in staat was in overeenstemming te handelen met zijn begrip van de wederrechtelijkheid van dat feit. Het criterium is gelijk aan het door de procureur-generaal voorgestelde criterium, die op zijn beurt aansluit bij Bijlsma.<sup>[28]</sup> Met dien verstande dat een wijziging is aangebracht; in plaats van dat de verdachte 'onvoldoende' in staat wordt geacht in overeenstemming te handelen met zijn begrip van de wederrechtelijkheid, wordt vereist dat hij daartoe niet in staat is.<sup>[29]</sup> Deze meer absolute formulering moet waarborgen dat een duidelijker onderscheid tussen volledige en verminderde toerekenbaarheid kan worden gemaakt. In casu betekende dit dat de verdachte weliswaar door de stoornis tot zijn daden is gekomen, maar niet is gebleken dat hij geenszins in staat was om de wederrechtelijkheid van zijn handelen te begrijpen. Zijn verklaringen en de keuzes c.q. afwegingen die hij heeft gemaakt tijdens het handelen, zoals de (bewuste) keuze voor de slachtoffers, ondersteunen de conclusie dat hij volgens het hof niet volledig ontoerekenbaar kon zijn.

Hoe wordt nu het nieuwe beoordelingskader ontvangen? De duidelijkheid die hiermee wordt geboden aan de feitenrechter is welkom. De zelfstandige positie van de strafrechter ten opzichte van de gedragskundigen past bovendien bij de van oudsher actieve rol van de strafrechter en zijn verantwoordelijkheid voor de volledigheid van het onderzoek ter terechtzitting en de beantwoording van de vragen van artikel 348 en 350 Sv. Het nieuwe beoordelingskader draagt evenwel het risico in zich dat de gedragskundige en de strafrechter verder van elkaar verwijderd raken. Die zelfstandigheid werkt - ook recent nog - eveneens de andere kant op, wanneer deskundigen geen stoornis vast (kunnen) stellen, maar de rechter wel tot die conclusie komt.<sup>[30]</sup> En het roept de vraag op wat nu nog het belang is van het gedragskundige oordeel. In de literatuur is terecht gewezen op het belang daarvan, zeker nu de Hoge Raad een causale relatie lijkt te vereisen tussen de stoornis en het (aangetaste) vermogen tot begrip of controle.<sup>[31]</sup> Strafrecht en gedragskunde blijven aldus gescheiden werelden, waarin het wellicht steeds moeilijker wordt om dezelfde taal te spreken. Tegelijkertijd is en blijft de ontoerekenbaarheid een juridisch begrip en daarbij past dat de strafrechter het laatste woord heeft.

### **Voorhanden hebben, medeplegen en witwassen**

Het 'voorhanden hebben' van een bepaald object is een belangrijk bestanddeel van diverse strafbepalingen in het Wetboek van Strafrecht en daarbuiten. Het kan dan onder meer gaan om een voorwerp, een goed, een (vuur)wapen of munitie. Vaste jurisprudentie dienaangaande zijn de eisen van bewustheid en beschikkingsmacht.<sup>[32]</sup> Voor het opzettelijk 'voorhanden hebben' als voorbereidingshandeling ex artikel 46 Sr is dit inmiddels gelijkelijk het geval, zo bepaalde de Hoge Raad op 13 februari van dit jaar aangaande voorbereidingshandelingen van moord (een liquidatie in het criminele milieu).<sup>[33]</sup> Ook dan moet de verdachte

zich bewust zijn geweest van de (waarschijnlijke) aanwezigheid van het voorwerp, zonder dat die bewustheid zich hoeft uit te strekken tot de specifieke eigenschappen en kenmerken van dat voorwerp of tot de exacte locatie daarvan. Voor het bewijs van dergelijke bewustheid geldt dat daarvan ook sprake kan zijn, zo herhaalt de Hoge Raad, in een geval dat het niet anders kan dan dat de verdachte zulke bewustheid heeft gehad.<sup>[34]</sup> Daarnaast vergt het voorhanden hebben van een voorwerp als bedoeld in artikel 46 Sr dat de verdachte feitelijke macht over het voorwerp kan uitoefenen in de zin dat hij daarover kan beschikken. Daarvoor hoeft het voorwerp zich niet noodzakelijkerwijs in de directe nabijheid van de verdachte te bevinden.

In voormeld arrest en in HR 30 januari 2024, ECLI:NL:HR:2024:112, gaf de Hoge Raad in het verlengde ook de maatstaf mee voor het medeplegen van het voorhanden hebben van het object. Dan moet - zoals mocht worden verwacht<sup>[35]</sup> - een nauwe en bewuste samenwerking door de verdachte met een of meer anderen komen vast te staan die was gericht op het voorhanden hebben van zo'n voorwerp. Wederom is vereist dat de verdachte zich bewust was van de (waarschijnlijke) aanwezigheid van dat voorwerp, waarbij die bewustheid zich nog steeds niet hoeft uit te strekken tot de specifieke eigenschappen en kenmerken van dat voorwerp of tot de exacte locatie daarvan. Ook zal de verdachte samen met zijn makkers de feitelijke macht over het voorwerp hebben moeten kunnen uitoefenen (dus daarover moet hebben kunnen beschikken). In het onderhavige geval bevond de beoogde schutter zich met mededaders in een *safehouse* in Berlijn. Zodra het doelwit zou worden gezien, zou worden gehandeld volgens een omljnd plan. Daarvoor waren vuurwapens en munitie, een motor en PGP BlackBerry's beschikbaar, waarvan de verdachte op de hoogte moet zijn geweest en waarover hij mede de beschikkingsmacht had. Zijn veroordeling voor het medeplegen van voorbereiding van moord bleef dan ook in stand.

Inzake witwassen is HR 23 januari 2024, ECLI:NL:HR:2024:47 vermeldenswaardig. In die zaak moest de verdachte tekst en uitleg geven over een behoorlijk geldbedrag van in totaal € 23.000 dat onder schimmige omstandigheden contant bij hem in de auto werd aangetroffen. Omtrent witwassen is het tegenwoordig de normaalste zaak van de wereld dat het openbaar ministerie feiten en omstandigheden aandraagt waaruit volgt dat het - in beginsel - niet anders kan zijn dan dat het voorwerp uit enig misdrijf afkomstig is. Dan ligt de bal bij de verdachte om dat vermoeden te ontzenuwen.<sup>[36]</sup> Desgevraagd gaf deze verdachte daarvoor ter plekke in eerste instantie aan dat hij dat geld van een vriend had gekregen om een auto te kopen. Later kwam hij, na eerst een beroep te hebben gedaan op zijn zwijgrecht tijdens het verhoor op het politiebureau, via zijn raadsman met (twijfelachtige) stukken en een verklaring op de proppen die zouden moeten aantonen dat het geld verband hield met een autoruil. Dat ging er bij het hof - begrijpelijkerwijs - niet in. Maar dat maakte evenwel nog niet dat, zoals wel bewezen was verklaard, de verdachte van dat geld de herkomst heeft verhuld en heeft verhuld, wie de rechthebbende daarop was (zie artikel 420bis lid 1 sub a Sr) *op het moment dat het bij hem was aangetroffen*. Het overleggen van de stukken en het afleggen van een verklaring daarover hebben daarna pas plaatsgevonden, aldus de Hoge Raad. En voor de Hoge Raad was hetgeen zich bij het aantreffen had afgespeeld onvoldoende om van verhullen te kunnen spreken. Interessant aan deze zaak is vooral dat het dus heel goed mogelijk lijkt dat de verdachte zich wederom c.q. alsnog schuldig maakt aan witwassen, als hij na het eerste treffen met de autoriteiten in de weer gaat om een onjuist scenario in elkaar te knutselen (ook als het geld bijvoorbeeld al lang en breed in beslag is genomen). Ook op dat moment kan hij de werkelijke aard etc. van dat voorwerp verbergen of verhullen en alsdan een strafbaar feit begaan. De daaraan meewerkend raadsman zij gewaarschuwd, want hij heeft niet minstens vier jaren op de universiteit gezeten om witwasconstructies op te tuigen waarvan hij weet dat deze niet (kunnen) kloppen.

## Het recht op vrijheid van meningsuiting en vreedzame vergadering

De recente demonstratie-acties, waarbij aandacht wordt gevraagd voor urgente thema's als klimaatverandering en - meer recent - de oorlog in Gaza, tonen het belang van de vrijheid van meningsuiting en (vreedzame) vergadering. Maar hier doet de vraag zich voor wanneer en hoe verstrekkend strafrechtelijk kan worden ingegrepen. Een rapport van de VN-rapporteur over de Nederlandse aanpak van klimaatactivisten maakt duidelijk dat ons land op het scherp van de snede balanceert.<sup>[37]</sup> Los van de kritiek op het welbekende waterkanon, wordt in het rapport benoemd dat de repressie een grote bedreiging is voor de democratie en mensenrechten. In dat licht kunnen de uitspraken van het Haagse hof in de zaken waarin verdachten terechtstonden voor het beschadigen van het *Meisje met de parel* vast op goedkeuring rekenen. De

beschadigingen aan het schilderij leverden weliswaar een bewezenverklaring van het medeplegen van vernieling en van openlijke geweldpleging op, maar een sanctie bleef met toepassing van artikel 9a Sr uit. De reden: waarborgen dat van de inzet van het strafrecht geen ‘*chilling effect*’ uitgaat op personen die door deelname aan een protestactie gebruik willen maken van hun recht op vrijheid van meningsuiting en van hun recht op vrijheid van vergadering.<sup>[38]</sup> Dat is in lijn met jurisprudentie van de Hoge Raad uit 2022.<sup>[39]</sup> In december 2023 wijdde de Hoge Raad nog eens enkele algemene beschouwingen aan de reikwijdte van artikel 10 en 11 EVRM en beantwoordde de vraag onder welke omstandigheden het beperken van het recht op vrijheid van vreedzame vergadering in een democratische samenleving noodzakelijk is.<sup>[40]</sup> In deze zaak was een trap van het hoofdkantoor van Shell onbruikbaar gemaakt tijdens een demonstratie door een zwarte vloeistof eroverheen te gieten. Dat leverde in hoger beroep vernieling op. De verdediging klaagde over een ontoelaatbare inbreuk op artikelen 10 en 11 EVRM. Uit de door de Hoge Raad aangehaalde jurisprudentie van het EHRM volgt volgens de Hoge Raad dat wordt erkend dat demonstraties enige verstoring van het dagelijkse leven met zich kunnen brengen. Op zichzelf is dat evenwel onvoldoende om beperkingen op het recht op vreedzame vergadering te rechtvaardigen. Een vreedzame demonstratie mag in beginsel niet worden onderworpen aan de dreiging van een strafrechtelijke sanctie, in het bijzonder niet aan vrijheidsbeneming. Wel kunnen personen die deelnemen aan een vreedzame vergadering maar zelf laakbaar gedrag vertonen, worden onderworpen aan strafrechtelijke sancties. Onder dat laakbare gedrag wordt verstaan: bewuste, ernstige verstoringen van het dagelijks leven en de legitieme activiteiten van anderen die significant groter zijn dan wat normaal is voor een vreedzame demonstratie. De noodzaak van de beperkingen moet worden afgewogen tegen de vrijheid van meningsuiting en vergadering en de genomen maatregelen moeten proportioneel zijn aan het beoogde doel. De omstandigheid dat privé-eigendom wordt aangetast tijdens een demonstratie kan ook van belang zijn bij de beoordeling of beperkingen op het recht op vreedzame vergadering noodzakelijk zijn in een democratische samenleving. De autoriteiten moeten ervoor zorgen dat strafrechtelijk optreden niet zodanig ingrijpend is dat het een ‘*chilling effect*’ heeft op personen die van hun rechten op vrijheid van meningsuiting en vergadering gebruik willen maken. Kort gezegd heeft het hof volgens de Hoge Raad het voorgaande in acht genomen bij het beoordelen van de met zwarte vloeistof overgoten trap en getuigt zijn oordeel niet van een onjuiste rechtsopvatting. Daarbij lijkt van belang te zijn dat zowel het plegen van de strafbare feiten alsook het strafrechtelijke optreden los (kunnen) staan van de demonstratie. Daarnaast heeft het hof vastgesteld en gemeend dat sprake was van vernieling van privé-eigendom en laakbaar gedrag. De lage straf, een voorwaardelijke boete van € 350 moest ten slotte een *chilling effect* voorkomen.

Een maand later is de vraag aan de orde of ‘Hey hey ho ho, racist police has to go’ bijdraagt aan het publieke debat in de zin van artikel 10 EVRM of als belediging mocht worden gesanctioneerd.<sup>[41]</sup> De Hoge Raad overweegt in zijn arrest van 23 januari 2024 dat bij de beoordeling of een uitlating als belediging kan worden gekwalificeerd moet worden gekeken naar de bewoordingen en de context ervan, of het bijdraagt aan het publieke debat, of het een vorm van artistieke expressie is en of het niet onnodig grievend is.<sup>[42]</sup> Het EHRM heeft benadrukt dat ambtenaren beschermd moeten worden tegen opruiende of beledigende uitlatingen om hun functie ongehinderd te kunnen uitoefenen.<sup>[43]</sup> In hoger beroep is verdachte veroordeeld voor het beledigen van de politieambtenaar in functie. Die veroordeling blijft staan. De omstandigheden en de context waarbinnen de verdachte de woorden heeft geuit, droegen niet bij aan het publieke debat en waren - niet onbegrijpelijk - beledigend voor de motoragent in kwestie. De verdachte had namelijk al fietsend in de richting van een motoragent ‘Hey hey ho ho racist police has to go’ geroepen, op het moment dat de motoragent een persoon bekeurde die door de verdachte is aangeduid als een persoon van kleur. De verdachte droeg geen kennis van de reden van die - rustig verlopende - bekeuring. Van belang was daarbij volgens de Hoge Raad ten slotte dat voor het toekijkende publiek niet duidelijk zal zijn geweest waarom de verdachte de motoragent van racisme betichtte. Voor de veroordeelde geldt dus: debatteren kun je leren. En daar hoort beledigen niet bij.

## Sanctierecht

### Langdurige(r) detentie na recidive van ernstige geweldsen zedenmisdrijven



De categorie delinquenten van ernstige gewelds- en zedenmisdrijven houdt het sanctierecht bezig. Sinds 2017 respectievelijk 2018 zijn op grond van de Wet Langdurig Toezicht en ter voorkoming van recidive door deze delinquenten de voorwaardelijke beëindiging van de tbs met dwangverpleging en de proeftijd van de v.i. niet langer in duur beperkt en kan de strafrechter een gedragsbeïnvloedende en vrijheidsbeperkende maatregel (artikel 38z Sr) opleggen. De daadwerkelijke resultaten van deze wet moeten nog afgewacht worden. Intussen werd in de politiek de vraag gesteld om in kaart te brengen wat de mogelijkheden zijn voor het opleggen van langdurige detentie in het geval daders driemaal ernstige geweldsmisdrijven hebben gepleegd.<sup>[44]</sup> Onderzoekers van de Radboud Universiteit hebben in opdracht van het WODC zodoende onderzoek gedaan naar de vraag in hoeverre strafrechters zwaardere straffen opleggen na constatering van (meervoudige) recidive bij ernstige gewelds- en zedenmisdrijven (in vergelijking met *first offenders*), (zo ja,) waaruit de strafvermeerdering bestaat en in hoeverre dit leidt tot langdurige(r) detentie.<sup>[45]</sup> Het onderzoek richt zich op de delicten verkrachting, moord, doodslag, gekwalificeerde doodslag, diefstal met geweld, openlijke geweldpleging, brandstichting/ overstroming/ontploffing en zware mishandeling.<sup>[46]</sup> De onderzoekers stellen dat in het licht van de LOVS-oriëntatiepunten en de strafvorderingsrichtlijnen van het openbaar ministerie strafvermeerdering de norm is bij recidive, maar dat er situaties zijn waarin de rechter (toch) geen hogere straf oplegt. Daarbij valt te denken aan omstandigheden zoals het tijdsverloop tussen het gepleegde feit en de behandeling van de strafzaak, de veranderingen die zich in die tijd hebben voorgedaan in de persoonlijke omstandigheden, de psyche van de verdachte, de persoonlijke omstandigheden van de verdachte zoals zijn gezondheid, familieomstandigheden, verslaving en behandeling daarvan, potentieel verlies van werk, de context van het delict en onder welke omstandigheden het is gepleegd etc. De ernst en de aard van het misdrijf spelen een belangrijke rol bij het overwegen van (strafverzwarende) omstandigheden. Maar voor het ene misdrijf geldt dat de toedracht en context een meer bepalende rol spelen dan voor het andere misdrijf. Hoewel recidivisten van ernstige gewelds- en zedenmisdrijven over het algemeen een hogere straf krijgen dan *first offenders*, is het niet zo dat elke recidivist automatisch zwaarder gestraft wordt dan een *first offender*. Dit hangt weer af van de ernst van de gepleegde feiten en de individuele omstandigheden van de verdachte. Het was bovendien moeilijk vast te stellen hoeveel verschil er tussen een eerste, tweede of derde recidive (of meer) zit. De onderzoekers merken ook op dat strafrechters zich niet altijd duidelijk uitlaten over de vraag hoe recidive is meegenomen bij het bepalen van de soort straf en de strafmaat. Over het algemeen lijkt de strafvermeerdering bij recidive voornamelijk te bestaan uit het opleggen van meer dagen onvoorwaardelijke gevangenisstraf. Gemiddeld krijgen recidivisten 334 dagen meer onvoorwaardelijke gevangenisstraf dan *first offenders*.

## **Toezichtsrapport over de praktijk van de voorwaardelijke invrijheidstelling**

2024 ving onder meer aan met het verschijnen van het toezichtsrapport van de procureur-generaal bij de Hoge Raad over de praktijk van de voorwaardelijke invrijheidstelling, in het bijzonder gericht op de bijzondere voorwaarden binnen dit kader.<sup>[47]</sup> De Wet Straffen en Beschermen heeft de rechterlijke bemoeienis binnen het v.i.-kader beperkt en de rol van het OM vergroot. Dat gaf aanleiding om die rol van het OM, meer specifiek bij het stellen van de voorwaarden aan de v.i., te onderzoeken. De vraag is of het OM daarbij de wettelijke voorschriften naleeft en handelt in overeenstemming met de geldende rechtsbeginselen. In de literatuur is de verschuiving van de rechter naar het OM niet bepaald met veel vertrouwen ontvangen.<sup>[48]</sup> Het is dan ook hoopgevend dat de onderzoekers concluderen dat het OM grotendeels aan de wettelijke vereisten voldoet. Aandacht is er voor de (incidentele) gevallen waarin de voorwaarden te vaag of niet noodzakelijk zijn (geweest). In dat kader worden dan ook aanbevelingen gedaan, zoals het handhaven van de steekproefsgewijze controle op v.i.-besluiten. Een interessant punt is de bevoegdheidsverdeling tussen het OM en de reclassering inzake het toezicht op de voorwaarden. Het ontbreekt aan een duidelijk wettelijk kader ter zake van vragen wie welke beslissing neemt, wat het toezicht precies inhoudt en waar de ondertoezichtgestelde zich aan moet houden. We weten dat ook in het kader van de voorwaardelijke straf de toezichtopdracht aan de reclassering discussie oplevert, zoals in onze vorige kroniek kort is aangestipt naar aanleiding van het arrest van de Hoge Raad van 29 november 2022.<sup>[49]</sup> Uit het onderzoek blijkt dat de reclassering in de praktijk veel beslissingen neemt tijdens de proeftijd, terwijl dit wettelijk aan het OM zou toekomen. In het ene geval weegt de vraag wie de beslissingen neemt zwaarder dan in het andere. In het bijzonder wordt gewezen op de gevallen waarin het gaat om een beslissing of de veroordeelde klinisch moet worden opgenomen in een zorginstelling. Immers, als sprake is van vrijheidsbeneming vordert artikel 5 EVRM

dat beslissingen ter zake slechts aan de rechterlijke macht zijn overgelaten. Er is dus veel baat bij een duidelijk(er?) wettelijk kader en heldere afspraken tussen het OM en de reclassering.

## De v.i.-regeling sinds 2021 en artikel 7 EVRM

De Wet Straffen en Beschermen bepaalde ter zake van het overgangsrecht dat de nieuwe v.i.-regeling - voor zover het de duur van de v.i. betreft - van toepassing is op rechterlijke uitspraken na 1 juli 2021. Met andere woorden: niet het moment waarop het tenlastegelegde strafbare feit plaatsvond is leidend voor de vraag of het nieuwe of oude recht moet worden toegepast, maar het moment waarop de rechter in die strafzaak uitspraak doet. Aan de Hoge Raad werd de vraag voorgelegd of de strafoplegging in hoger beroep, waarbij het hof niet in matigende zin rekening heeft gehouden met de inmiddels geldende kortere v.i.-periode, strijdig is met artikel 7 EVRM en artikel 15 IVBPR.<sup>[50]</sup> In het arrest wordt onder meer naar recente rechtspraak van het EHRM verwezen, waarin duidelijk wordt gemaakt dat er onderscheid bestaat tussen 'a measure that constitutes in substance a "penalty" and a measure that concerns the "execution" or "enforcement" of a "penalty"'.<sup>[51]</sup> Het EHRM maakte in zijn eerdere en inmiddels vaste jurisprudentie al onderscheid binnen de tenuitvoerleggingsmaterie.<sup>[52]</sup> Gaat het aldus om de executie of een executiemodaliteit van de straf, dan blijft artikel 7 EVRM buiten beschouwing. De Hoge Raad oordeelt dan ook dat de toepassing van artikel 6:2:10 lid 1 Sv op gevallen waarin na 1 juli 2021 een veroordeling is uitgesproken ter zake van een strafbaar feit dat is begaan vóór 1 juli 2021 niet in strijd is met artikel 7 EVRM of artikel 15 IVBPR. Het adagium 'appelleren is riskeren' heeft voor een deel van de veroordeelden na 1 juli 2021 dan ook een geheel nieuwe lading gekregen.

## Maatschappelijke rol van het strafrecht

### Strafrecht en zorg

Discussies over criminalisering en decriminalisering wisselen elkaar af, ook op het gebied van strafrecht en zorg. Wanneer is het gerechtvaardigd om strafrechtelijk in te grijpen en wat moet nu juist aan de zorg worden overgelaten? In het kader van decriminalisering is ter zake van (het recht op) abortus het voorstel om artikel 296 Sr te schrappen ter consultatie aangeboden.<sup>[53]</sup> Op mondiaal niveau staat het recht op abortus onder druk. De ontwikkelingen in de Verenigde Staten zijn het voorbeeld van een conservatieve beweging die het recht op abortus aldaar ernstig heeft beperkt. Frankrijk gaf daarentegen onlangs een krachtig en progressief signaal af, door als eerste land ter wereld het recht op abortus in de Grondwet vast te leggen. In Nederland is het uitvoeren van de abortus provocatus nog altijd strafbaar op grond van artikel 296 Sr. In het vijfde lid is een bijzondere strafuitsluitingsgrond opgenomen voor de arts die, op legitieme wijze en conform de daarvoor geldende regels in de Wet afbreking zwangerschap (Wafz), de behandeling in een ziekenhuis of kliniek verricht. De strafbaarstelling beschermt naast het ongeboren leven ook de vrouw zelf. Het strafrecht zou eraan (moeten) bijdragen dat de vrouw in een kliniek door een arts adequaat en op een zorgvuldige wijze wordt geholpen. Maar de indiener van het voorstel meent dat het niet de strafbaarstelling is die bijdraagt aan die kwaliteit en veiligheid. De Wet afbreking zwangerschap en de Wet BIG zouden daarentegen wél de nodige bescherming bieden voor de vrouw tegen ondeskundige en/of onzorgvuldige behandelingen.<sup>[54]</sup> Het voorstel voorziet in dat kader ook in de overheveling van bepaalde artikelen uit de Wafz naar de Wet kwaliteit, klachten en geschillen zorg (Wkkgz).<sup>[55]</sup> Bovendien kan volgens de indiener artikel 296 Sr worden gemist indien reden bestaat om tot vervolging over te gaan van de persoon die niet bevoegd was de behandeling uit te voeren of de behandeling niet volgens de zorgvuldigheidseisen heeft verricht, dan wel van degene die de zwangerschap afbreekt na de 24 weken. De indiener van het voorstel wijst hier respectievelijk op de mishandelingsbepalingen (artikel 300-304 jo. 82 Sr),<sup>[56]</sup> dwang (artikel 284 Sr), de Wet BIG en moord (artikel 289 Sr). Een andere reden voor het schrappen van artikel 296 Sr is gelegen in de stigmatisering van abortus, alsmede de onwenselijkheid dat de arts verdachte kan zijn in een strafzaak en het risico loopt vervolgd te worden. Is daarmee dit voorstel afdoende onderbouwd? Wellicht niet. Vier jaren geleden werd de abortuswetgeving voor het laatst geëvalueerd en de onderzoekers hebben toen niet geconcludeerd dat de rol van het strafrecht beperkend werkt of teruggedrongen moest worden.<sup>[57]</sup> De KNMG lijkt bovendien ook nog niet overtuigd van (de

daadwerkelijke effecten van) het voorstel. Geadviseerd wordt dan ook om eerst onderzoek te doen naar de wetgevolgen van de eventuele wetswijziging en dat de mogelijke negatieve effecten voor de toegankelijkheid en kwaliteit van de abortuszorg alsmede voor de arts en de zwangere worden weggenomen.<sup>[58]</sup>

Op ander vlak binnen het domein strafrecht en zorg is onlangs het gewijzigde wetsvoorstel inzake de levenseindebegeleiding op verzoek van ouderen wier leven voltooid is, verschenen.<sup>[59]</sup> Het initiële voorstel werd in 2020 ingediend en bestond uit een nieuwe bijzondere strafuitsluitingsgrond in artikel 294 Sr (het voorgestelde derde lid) en de invoering van de Wet toetsing levenseindebegeleiding van ouderen op verzoek. Die wet kan worden gezien als het equivalent van de Wtl.<sup>[60]</sup> Na het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State zijn het voorstel en de bijbehorende memorie van toelichting gewijzigd. Het advies houdt onder meer in dat de voorgestelde zorgvuldigheidseisen - mede in het licht van artikel 2 EVRM - niet afdoende waren om de uitdrukkelijke, vrije wil om te sterven vast te kunnen stellen. Naar aanleiding daarvan is onder andere de termijn voor de opeenvolgende gesprekken gewijzigd. In plaats van dat er twee maanden verstreken moeten zijn tussen opeenvolgende gesprekken, is thans voorgesteld om ten minste drie gesprekken te laten plaatsvinden, waarbij tussen het eerste en derde gesprek ten minste zes maanden moeten zijn verstreken. Daarnaast is het nu als een vereiste geformuleerd dat de levenseindebegeleider door de arts van de oudere is ingelicht over de medische situatie van de oudere.

Ten slotte wordt de inzet van het strafrecht juist wenselijk geacht voor het verbieden van conversiehandelingen. Onder deze handelingen kunnen vallen de zogenaamde 'homogenezingstherapie', pastorale gesprekken, gebedsgenezing, gedragsinterventies en duivelsuitdrijvingen. Als definitie kan dan blijkens de memorie ook worden gegeven: handelingen die tot doel hebben de seksuele gerichtheid of genderidentiteit van iemand te veranderen tot de 'heersende norm'.<sup>[61]</sup> Het initiële voorstel voor de invoering van een strafbaarstelling die het uitvoeren en aanbieden van conversietherapie verbiedt, werd al in 2022 ingediend.<sup>[62]</sup> In oktober 2023 verscheen naar aanleiding van het advies van de Afdeling advisering van de Raad van State het gewijzigde voorstel.<sup>[63]</sup> De nieuwe strafbaarstelling (voorgesteld artikel 285ba Sr) zal in de huidige vorm strafbaar stellen degene die in de uitoefening van een ambt, beroep, bedrijf of in organisatieverband de conversiehandelingen verricht bij minderjarigen dan wel bij meerderjarigen door misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht. Daarnaast kan volgens het derde lid strafbaar zijn degene die openlijk conversiediensten aanbiedt en specifiek aan minderjarigen rechtstreeks conversiediensten aanbiedt. De Afdeling heeft in haar advies opmerkingen gemaakt over de noodzaak van een nieuwe strafbaarstelling en adviseert de meerwaarde van het voorstel nader te motiveren, omdat de enkele signaalfunctie die ervan uitgaat onvoldoende is. In de literatuur is de noodzakelijkheid van een aparte strafbaarstelling ook onderzocht. Hoewel het normstellende karakter van het strafrecht wordt onderkend, is ook aangevoerd dat het huidige strafrechtelijke instrumentarium (artikel 284 en 300 Sr) en het gezondheidsrecht (WGBO, artikel 2 lid 3 jo. 24 en 25 Wkkgz en artikel 96 BIG) deels al voldoende bescherming bieden.<sup>[64]</sup> Daarentegen wordt in diezelfde bijdragen gesteld dat het lastig is het fenomeen onder één strafbepaling te brengen en er wel degelijk situaties denkbaar zijn die buiten het huidige strafrechtelijke instrumentarium kunnen vallen. Verder maakt de Afdeling opmerkingen over het (initiële) voorstel dat het aanbieden van conversiehandelingen in alle gevallen strafbaar zou stellen. Een totaalverbod zou omwille van strijdigheid met grondrechten niet houdbaar zijn. Ten opzichte van het initiële voorstel is het derde lid dan ook zo aangepast, dat het gespecificeerd is tot het openlijk (aan eenieder) aanbieden en het rechtstreeks (aan minderjarigen) aanbieden. De grondrechtenparagraaf in de memorie van toelichting is eveneens naar aanleiding van het advies uitgebreid.

De eerste twee wetsvoorstellen dragen diepgaande ethische vraagstukken in zich. Het gaat steeds om de balans tussen de autonomie van het individu en de waardigheid van c.q. het recht op 'het leven'. Met het derde voorstel wordt juist een uitdrukkelijk beroep op het strafrecht gedaan om het individu en zijn autonomie te beschermen. De uitkomst van deze voorstellen hangt grotendeels af van de politieke koers die wordt gevaren. Na de Tweede Kamerverkiezingen van 22 november 2023 en met een nieuw kabinet in het (verre?) vooruitzicht<sup>[65]</sup> breekt er dan ook in het bijzonder voor de progressieve wetsvoorstellen en de decriminalisering op het gebied van strafrecht en zorg een spannende tijd aan.

## **Strafrecht en drugs**

Er valt op dezelfde wijze een aanzwellende maatschappelijke discussie te ontwaren over de rol van het strafrecht met betrekking tot drugs. Hoewel softdrugs allang niet meer zo 'soft' zijn, is er het Experiment gesloten coffeeshopketen (het zogeheten wietexperiment). Dat probeersel moet duidelijk maken of gereguleerde productie, distributie, en verkoop van cannabis mogelijk is. Daarbij wordt bij dit decriminalisatie-initiatief ook de kwaliteit gecontroleerd. De proef moet inzicht bieden in wat de effecten zijn op onder meer criminaliteit, veiligheid en volksgezondheid.<sup>[66]</sup> Aan de andere kant is de wetgever juist drug doende met nadere strafbaarstelling en strafverhoging. Dit zijn dan weer repressieve initiatieven, die zien op harddrugs. Zo is er een derde lijst (Lijst IA) in de maak.<sup>[67]</sup> Die lijst zal een aantal stofgroepen bevatten waarvan de chemische structuur is afgeleid van meerdere substanties met een psychoactieve werking die op lijst I van de Opiumwet staan vermeld. Het gaat, in de woorden van de wetgever, 'om substanties en de preparaten daarvan die vergelijkbare psychoactieve effecten teweegbrengen, dan wel beogen teweeg te brengen, als de bekende drugs, zoals MDMA, THC (de psychoactieve stof in cannabis) en heroïne'. Nu gezondheidsrisico's weliswaar onbekend, maar wel aannemelijk zijn, is het volgens de wetgever wenselijk maatregelen te treffen uit oogpunt van het voorzorgbeginsel.<sup>[68]</sup> Het zal in principe verboden worden een substantie die deel uitmaakt van een stofgroep als bedoeld in de bij deze wet behorende lijst IA of een preparaat daarvan binnen of buiten het grondgebied van Nederland te brengen, te bereiden, te bewerken, te verwerken, te verkopen, af te leveren, te verstrekken of te vervoeren, aanwezig te hebben of te vervaardigen (artikel 2a Opw). Met deze generieke aanpak wordt voorkomen dat drugs op de markt komen die iets afwijken van - in dit geval - (harddrug) lijst I en dus (nog) niet verboden zijn. Daarmee loopt de strafwetgever anders steeds achter de feiten aan. Helemaal zonder kritiek is dit wetsvoorstel niet gebleven. Niet alle stoffen zijn daadwerkelijk schadelijk voor de volksgezondheid en niet geheel duidelijk is welke stoffen er precies onder vallen (hetgeen problematisch is gelet op het legaliteitsbeginsel, in het bijzonder het lex certa-beginsel).<sup>[69]</sup> Dit voorstel ligt inmiddels bij de Eerste Kamer. Iets minder ver gevorderd is het voorstel om de strafmaxima op harddrugsdelicten te verhogen.<sup>[70]</sup> De internetconsultatiefase hiervan is inmiddels verstreken.<sup>[71]</sup> Nederland is - helaas - een wereldspeler qua productie en doorvoer van harddrugs. Vanwege de Nederlandse spelfunctie op de harddrugsmarkt en omdat de straffen sinds 1976 niet zijn veranderd, is verhoging volgens het kabinet op zijn plaats. Het ondermijnende effect van drugscriminaliteit moet worden tegengegaan. Daarom komt er steeds twee of vier jaren gevangenisstraf boven op de bestaande maxima. In de praktijk knellen de huidige maxima, aldus de wetgever. Hij denkt dat de verhoging van het strafmaximum zal 'leiden tot een verzwaring van de strafeis door het openbaar ministerie en mogelijk ook van de gemiddelde strafoplegging door de rechter'.<sup>[72]</sup> De verhoging wordt verwelkomd door het openbaar ministerie, al zou de mogelijkheid van een strafbeschikking voor het aanwezig hebben van harddrugs onder omstandigheden mogelijk moeten blijven.<sup>[73]</sup> Ook de NvVR kan zich achter dit voorstel scharen. Wel moeten de verwachtingen wellicht wat getemperd worden over de brede aanpak van drugscriminaliteit (met preventie, toezicht en handhaving). De strafrechtketen staat onder grote druk, dus is voor alle taken rondom de Opiumwet wel capaciteit? De NvVR wijst er daarom op dat een bredere discussie over nut en noodzaak van de huidige aanpak van georganiseerde drugscriminaliteit wenselijk is. Dat past dan natuurlijk weer goed bij de steeds luider wordende geluiden om regulering van harddrugs op een andere manier dan de integrale strafbaarstelling. De bestuurders van (grote) steden vragen hierom inmiddels hardop. Gedacht kan worden aan een experiment met de legale verkoop van bijvoorbeeld cocaïne.<sup>[74]</sup>

Zo zien we dus tegenovergestelde tendensen. En waar de gebruiker van drugs tot op heden veelal buiten schot bleef, is ook dat beeld aan het kantelen. Het gebruik van drugs houdt het daarmee gepaard gaande geweld en de ondermijnende effecten van criminele organisaties met enorme verdien capaciteit (denk aan corruptie en witwassen), natuurlijk in stand. Zo onschuldig is het gebruik van een pilletje of een lijntje in het weekend op een vette party eigenlijk niet meer. Daarom is er ook een lijn te ontwaren waarin drugsgebruikers op hun verantwoordelijkheid wordt gewezen. Rotterdam is daarvoor een campagne gestart.<sup>[75]</sup> Dit heeft geleid tot een motie voor een landelijke campagne waarin drugsgebruikers worden geconfronteerd met de gevolgen van drugsgebruik voor de samenleving.<sup>[76]</sup> Een vraag die daarbij moet worden gesteld is of dergelijke mediacampagnes zin hebben. Er kan ook een averechts effect door ontstaan als zij niet overtuigen. Diverse onderzoeken hebben dit uitgewezen. Het blijkt bijvoorbeeld moeilijk om jongeren op een positieve wijze te bereiken met landelijke mediaoffensieven.<sup>[77]</sup> Tja, de jeugd van tegenwoordig.

## **Strafrecht en milieu**

Ten slotte wordt ook met betrekking tot het milieu het strafrecht als wapen gezien. Milieuvervuiling kan natuurlijk met het strafrecht tot op zekere hoogte worden aangepakt. Ook binnen de EU is daarvoor al geruime tijd aandacht.<sup>[78]</sup> Maar tot op heden staan daarbij toch vooral de belangen van de mens bij de strafbaarstellingen voorop. Met ecocide als mogelijk nieuw (internationaal) delict wordt dat echt anders. Dan staat het milieu zelf centraal.<sup>[79]</sup> Op internationaal niveau is er wat dat betreft onder meer het stopecocide project.<sup>[80]</sup> Met dat project wordt geprobeerd om ecocide als nieuw, vijfde internationale misdrijf bij het Internationale Strafhof erkend te krijgen. Ecocide wordt door deze beweging - kort gezegd - wettelijk gedefinieerd als 'unlawful or wanton acts committed with knowledge that there is a substantial likelihood of severe and either widespread or long-term damage to the environment being caused by those acts'. Van Nederlandse bodem is wat dat betreft het initiatiefwetsvoorstel strafbaarstelling ecocide van Van Raan (PvdD).<sup>[81]</sup> Daarin is degene schuldig aan ecocide 'die opzettelijk door handelen of nalaten ernstige en wijdverbreide dan wel ernstige en langdurige of onomkeerbare schade aan een ecosysteem met een behoorlijke omvang of milieuwaarde, of aan een natuurlijke habitat binnen een beschermd gebied, of aan de kwaliteit van lucht, bodem of water aanricht, dan wel gevaar voor die schade doet ontstaan, waarbij het hier in elk geval gaat om alle gevaarstelling die voldoet aan het schadecriterium voor ecocide'. Met de opkomst van ecocide als potentieel gangbaar strafbaar feit wordt in ieder geval de waarde van het milieu en de strafrechtelijke bescherming daarvan nog eens op de kaart gezet.<sup>[82]</sup> Dat valt toe te juichen. Daarmee is niet gezegd dat zo'n soort delict probleemloos zou kunnen worden ingevoerd. Er bestaan belangrijke knelpunten. In een advies geeft het College van procureurs-generaal bijvoorbeeld aan dat het belang van strafrechtelijke bescherming van het milieu als zodanig, kan worden onderschreven.<sup>[83]</sup> Maar het is nog niet zo gemakkelijk om het milieu strafrechtelijk centraal te stellen en los te denken van het bestaan van een eventuele vergunning - in verband met wederrechtelijkheid (minst genomen als altijd aanwezig element). En het voorstel schuurt tegen de grenzen van het legaliteitsbeginsel aan. Er zijn bij het College - terecht - twijfels over het idee om ecocide eventueel met terugwerkende kracht van toepassing te laten zijn. Ook is de delictomschrijving door de brede beschrijving rijkelijk vaag over wat nu precies strafbaar wordt gesteld, hetgeen natuurlijk niet goed past bij het *lex certa*-beginsel. Want wat valt er dan in alle redelijkheid beschouwd straks allemaal wel niet onder het door doen of nalaten opzettelijk doen ontstaan van 'ernstige en wijdverbreide dan wel ernstige en langdurige of onomkeerbare schade aan een ecosysteem met een behoorlijke omvang of milieuwaarde [etc.]'? Over dit voorstel zal het parlement zich nog maar eens goed moeten buigen.

## Slot

Uit het voorgaande wordt duidelijk dat (inter)nationaal aan de ene kant druk wordt gewerkt aan meer strafrecht, met nieuwe strafbaarstellingen en hogere straffen. Aan de andere kant zijn initiatieven te ontwaren om op bepaalde maatschappelijke dossiers zoals drugs en zorg, juist ook minder strafrecht te hebben. *Never a dull moment* dus.

---

## Voetnoten

[1] Prof. mr. dr. J.S. Nan is hoogleraar straf(proces)recht aan de Erasmus School of Law en cassatieadvocaat bij Wladimiroff Advocaten, mr. C.L. van der Vis is wetenschappelijk docent straf(proces)recht aan de Erasmus School of Law, Erasmus University Rotterdam. De kroniekperiode loopt van oktober 2023 tot 1 maart 2024. Met ontwikkelingen nadien kon nog maar mondjesmaat rekening worden gehouden. Noten

[2] [Kamerstukken II 2023/24, 36327](#), laatstelijk nr. 10. Zie ook de Negende voortgangsrapportage wetgevingsproject nieuw Wetboek van Strafvordering, [Kamerstukken II 2023/24, 29279](#), V.

[3] Zie het Project bijstand Tweede Kamer modernisering Wetboek van Strafvordering via [tweedekamer.nl](https://www.tweedekamer.nl) en de meest recente uitwerking daarvan in [Kamerstukken II 2023/24, 36327, nr. 6-10](#).

[4] [Kamerstukken I 2023/24, 36327, A](#).

- [5] EHRM 19 januari 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:0119JUD000220516 (*Keskin/Nederland*). Zie onder meer P.A.M. Mevis, 'Kan de Hoge Raad links en rechts worden gepasseerd? Enkele overdenkingen naar aanleiding van de zaak Keskin tegen Nederland', *DD* 2021/29, afl. 5.
- [6] HR 20 april 2021, ECLI:NL:HR:2021:576, *NJ* 2021/173, m.nt. J.M. Reijntjes.
- [7] HR 17 oktober 2023, ECLI:NL:HR:2023:1441.
- [8] HR 4 juli 2017, ECLI:NL:HR:2017:1015, *NJ* 2017/440, m.nt. T. Kooijmans; HR 21 december 2021, ECLI:NL:HR:2021:1931. In deze kroniekperiode ook HR 17 oktober 2023, ECLI:NL:HR:2023:1465.
- [9] HR 7 november 2023, ECLI:NL:HR:2023:1516.
- [10] HR 22 februari 2022, ECLI:NL:HR:2022:177.
- [11] HR 17 oktober 2023, ECLI:NL:HR:2023:1461. De Hoge Raad verwijst naar EHRM 11 juli 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:0711JUD005481000 (*Jalloh/Duitsland*), par. 96. Zie ook EHRM 4 oktober 2000, ECLI:CE:ECHR:2010:0112JUD004748606 (*Khan/VK*), par. 35; en EHRM 10 maart 2009, ECLI:CE:ECHR:2009:0310JUD000437802 (*Bykov/Rusland*), par. 90.
- [12] Zie B. Groothoff, T.I. Castelijin & I. Bourahtouf, 'Denken als een boef om slimmer te zijn dan een boef. Een verkenning van de knelpunten bij een eventuele "verbreding" van de kroongetuigenregeling', *Boom Strafblad* 2023, afl. 2; Z.L. Moezel, 'Rechterlijke toetsing van de getuigenbeschermingsovereenkomst bij een kroongetuigendeal: de rechtercommissaris als waakhond' *AA* 2023/72, afl. 2; S. Janssen, 'Getuigenbescherming op de schop?', *NJB* 2024/198, afl. 4.
- [13] HR 9 januari 2024, ECLI:NL:HR:2024:2, *NJ* 2024/45.
- [14] Brief Minister van Justitie en Veiligheid d.d. 4 november 2022, [Kamerstukken II 2022/23, 29911, nr. 380](#).
- [15] HR 27 februari 2024, ECLI:NL:RBAMS:2024:703. Zie voor de andere zaken: ECLI:NL:RBAMS:2024:693, ECLI:NL:RBAMS:2024:696, ECLI:NL:RBAMS:2024:698, ECLI:NL:RBAMS:2024:695, ECLI:NL:RBAMS:2024:699, ECLI:NL:RBAMS:2024:694, ECLI:NL:RBAMS:2024:700, ECLI:NL:RBAMS:2024:704, ECLI:NL:RBAMS:2024:689, ECLI:NL:RBAMS:2024:686, ECLI:NL:RBAMS:2024:691, ECLI:NL:RBAMS:2024:692, ECLI:NL:RBAMS:2024:687, ECLI:NL:RBAMS:2024:701, ECLI:NL:RBAMS:2024:702).
- [16] Procureur-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden, Zorgplicht en getuigenbescherming. Over de zorgplicht van het Openbaar Ministerie in het kader van het stelsel getuigenbescherming, Den Haag, 2024. Een art. 122 RO-rapport over de zorgplicht van het Openbaar Ministerie in het kader van het stelsel getuigenbescherming. Zie ook K. van Nie, 'Getuigenbescherming. Een kind met het badwater weggooien is zelden een goed idee', *NJB* 2024/495, afl. 9.
- [17] Onderzoeksraad voor Veiligheid, Bewaken en beveiligen. Lessen uit drie beveiligingssituaties, Den Haag, 2023.
- [18] D.B. Sander, J.H. Crijns, J.A. Klapwijk & M. Lochs, De impact van de kroongetuigenregeling op de veiligheid en praktijkvoering van advocaten, Leiden: Universiteit Leiden 2023.
- [19] Dit lijkt nog maar eens bevestigd doordat een bekend advocatenkantoor dit heel recent heeft aangegeven: 'Advocatenkantoor Ficq & Partners stapt uit liquidatieproces Marengo', NOS 24 maart 2024, [nos.nl/artikel/2514078-advocatenkantoor-ficqand-partners-stapt-uit-liquidatieprocesmarengo](https://nos.nl/artikel/2514078-advocatenkantoor-ficqand-partners-stapt-uit-liquidatieprocesmarengo). Eerder al J. Meeus, 'Advocatenkantoor Ficq stopt met bijstaan verdachten in strafzaak met kroongetuig' *NRC* 15 mei 2023, te raadplegen via: [nrc.nl/nieuws/2023/05/15/advocatenkantoorficq-stopt-met-bijstaan-verdachten-in-strafzaak-met-kroongetuige-a4164711](https://nrc.nl/nieuws/2023/05/15/advocatenkantoorficq-stopt-met-bijstaan-verdachten-in-strafzaak-met-kroongetuige-a4164711).

- [20] HR 13 juni 2023, ECLI:NL:HR:2023:913.
- [21] HR 13 februari 2024, ECLI:NL:HR:2024:192.
- [22] EHRM 26 september 2023, ECLI:CE:EC HR:2023:0926JUD001566920 (*Yuł'ksel Yalçınkaya/Turkije*).
- [23] Zie in dat kader o.a. EHRM 16 februari 2000, ECLI:CE:ECHR:2000:0216J UD002705295 (*Jasper/VK*).
- [24] Hof 's-Hertogenbosch 17 maart 2022, ECLI:NL:GHSHE:2022:868.
- [25] J. Bijlsma, S.L.T.J. Ligthart & E.E. Nauta, 'Gaaf de Hoge Raad klare wijn schenken over ontoerekenbaarheid? Twee vragen naar aanleiding van de zaak tegen Thijs H. in rechtsvergelijkend perspectief', *NJB* 2022/1135, afl. 18.
- [26] HR 17 oktober 2023, ECLI:NL:HR:2023:1295.
- [27] HR 15 oktober 2013, ECLI:NL:HR:2013:963.
- [28] J. Bijlsma, *Stoornis en strafuitsluiting: Op zoek naar een toetsingskader voor ontoerekenbaarheid* (diss. Amsterdam VU), Oisterwijk: Wolf legal publishers 2016.
- [29] PHR 20 juni 2023, ECLI:NL:PHR:2023:610 (concl. P-G F.W. Bleichrodt).
- [30] Zie Rb. Noord-Holland 21 november 2023, ECLI:NL:RBNHO:2023:11706. In deze zaak heeft verdachte nauwelijks medewerking verleend aan gedragskundig onderzoek en hebben de deskundigen geen gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens bij de verdachte kunnen vaststellen. De rechtbank komt wel tot de vaststelling dat er sprake is van een stoornis, maar expliciteert die niet. Dat is - zo is in cassatie in de zaak Thijs H. herhaald - ook niet noodzakelijk.
- [31] Zie hierover: E.E. Nauta, S.L.T.J. Ligthart & G. Meynen, 'Stoornis en ontoerekenbaarheid. Het arrest van de Hoge Raad in de zaak Thijs H.', *NJB* 2024/2, afl. 1.
- [32] Zie onder meer HR 31 maart 2020, ECLI:NL:HR:2020:504, *NJ* 2020/251, m.nt. H.J.B. Sackers; HR 21 december 2021, ECLI:NL:HR:2021:1945, *NJ* 2022/95, m.nt. J.M. Reijntjes; HR 21 april 2020, ECLI:NL:HR:2020:570.
- [33] HR 13 februari 2024, ECLI:NL:HR:2024:193. Opgemerkt zij voor de volledigheid dat chroniqueur Nan een van de twee cassatieadvocaten was.
- [34] Zie in deze kroniekperiode ook nog HR 30 januari 2024, ECLI:NL:HR:2024:112 inzake witwassen.
- [35] De Hoge Raad verwijst zelf immers niet voor niets naar HR 21 december 2021, ECLI:NL:HR:2021:1938, met betrekking tot het medeplegen van voorhanden hebben van een witgewassen voorwerp.
- [36] HR 18 december 2018, ECLI:NL:HR:2018:2352; HR 2 februari 2021, ECLI:NL:HR:2021:156.
- [37] M. Forst (UNSR), *State repression of environmental protest and civil disobedience: a major threat to human rights and democracy*, 2024.
- [38] Hof Den Haag 11 maart 2024, ECLI:NL:GHDHA:2024:344, ECLI:NL:GHDHA:2024:345 en ECLI:NL:GHDHA:2024:347.
- [39] HR 8 februari 2022, ECLI:NL:HR:2022:126.
- [40] HR 23 december 2023, ECLI:NL:HR:2023:1742.
- [41] HR 23 januari 2024, ECLI:NL:HR:2024:71.

- [42] De Hoge Raad verwijst hierbij naar zijn eerdere jurisprudentie: HR 10 april 2018, ECLI:NL:HR:2018:541.
- [43] EHRM 21 januari 1999, ECLI:CE:ECHR:1999:0121JUD002571694 (*Janowski/Polen*).
- [44] [Kamerstukken II 2021/22, 35925-VI](#), nr. 105.
- [45] S. Meijer e.a., *Langdurige(r) detentie na recidive van ernstige gewelds- en zedenmisdrijven* (WODC), Nijmegen: Radboud Universiteit 2023.
- [46] Art. 242, 289, 287, 288, 288a, 312 lid 1, art. 141 lid 2 sub 2 en 3, art. 157 lid 2 en 3 en art. 302 Sr.
- [47] P.C. Vegter & E.J. de Vries, Bijzondere voorwaarden bij voorwaardelijke invrijheidstelling. Over het stellen van bijzondere voorwaarden door het Openbaar Ministerie in het kader van voorwaardelijke invrijheidstelling, Den Haag, 2024 (rapport P-G bij de Hoge Raad der Nederlanden in het kader van het in art. 122 lid 1 Wet RO bedoelde toezicht).
- [48] Zie bijvoorbeeld S. Struijk, 'Wetsvoorstel Straffen en beschermen: wordt het kind met het badwater weggegooid?', *Sancties* 2020/13, afl. 2; S. van den Akker, 'De wijziging van de regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling vanuit het perspectief van de verdediging; de gedeeltelijke ondergang van de resocialisatie', *Sancties* 2021/43, afl. 3.
- [49] Zie de uitspraak en inmiddels verschenen noot van Mevis over de toezichtopdracht als bedoeld in art. 14c lid 6 Sr: HR 29 november 2022, ECLI:NL:HR:2022:1763, *NJ* 2023/364, m.nt. P.A.M. Mevis; J.S. Nan, P.A.M. Verrest & C.L. van der Vis, 'Kroniek van het straf(proces)recht', *NJB* 2023/1078, afl. 15.
- [50] HR 30 januari 2024, ECLI:NL:HR:2024:119.
- [51] EHRM 10 november 2022, ECLI:CE:EC HR:2022:1110JUD000508418 (*Kupinskyj/Oekraïne*).
- [52] EHRM 21 oktober 2013, ECLI:CE:ECHR :2013:1021JUD004275009 (*Del Río Prada/Spanje*).
- [53] Consultatievoorstel Wet abortus is zorg.
- [54] Hierin is bijvoorbeeld in art. 35 vastgelegd dat bepaalde behandelingen, zoals het uitvoeren van een abortus, zijn voorbehouden aan daartoe aangewezen bevoegde personen. De Wet BIG stelt in art. 96 het uitvoeren van een medische behandeling door een persoon die daartoe onbevoegd is strafbaar.
- [55] Al is het maar de vraag of dat de juiste wet is waarin die zorgvuldigheidswaarborgen moeten worden vastgelegd.
- [56] Het Verdrag van Istanbul vereist dat Nederland de gedwongen abortus strafbaar stelt. Bij het vervallen van art. 296 (lid 3) Sr is in dit kader al eerder gewezen op zware mishandeling als 'uitkomst'. Zie: *Handelingen II* 2022/23, nr. 84, item 10.
- [57] M.C. Ploem e.a., *Tweede evaluatie Wet afbreking zwangerschap*, Den Haag: ZonMw 2020.
- [58] Reactie KNMG op internetconsultatie wetsvoorstel Abortus is zorg, 8 februari 2024, te raadplegen via internetconsultatie.nl/wetabortusiszorg/reacties
- [59] [Kamerstukken II 2023/24, 35534, nr. 7](#).
- [60] Die Wtl is laatstelijk in 2023 ge.valueerd. De uitkomst daarvan is dat de Wtl naar behoren functioneert. Zie: A. van der Heide e.a., *Vierde evaluatie Wet toetsing levensbeëindiging op verzoek en hulp bij zelfdoding*, Den Haag: ZonMw 2023.
- [61] Zie [Kamerstukken II 2023/24, 36178, nr. 6](#) (gewijzigde memorie van toelichting).



[62] [Kamerstukken II 2021/22, 36178, nr. 2.](#)

[63] [Kamerstukken II 2023/24, 36178, nr. 4](#) (advies Afdeling advisering van de Raad van State) en [Kamerstukken II 2023/24, 36178, nr. 5](#) (gewijzigd voorstel van wet).

[64] J. Verhagen & L. Postma, 'Een wettelijk verbod op conversietherapie: symboolwetgeving of bittere noodzaak?', *AA* 2022/71, afl. 2; L. Postma, 'De aanpak van conversiehandelingen: meerwaarde van een aparte strafbaarstelling?', *NTS* 2023/38, afl. 3.

[65] Ten tijde van het schrijven van deze kroniek is de formatie nog altijd niet afgerond...

[66] Zie: [rijksoverheid.nl/onderwerpen/experiment-gesloten-coffeeshopketen-wietexperiment](https://rijksoverheid.nl/onderwerpen/experiment-gesloten-coffeeshopketen-wietexperiment).

[67] Wijziging van de Opiumwet in verband met het toevoegen van een derde lijst met als doel het tegengaan van de productie van en de handel in nieuwe psychoactieve stoffen en enkele andere wijzigingen. Kamerstuknummer 36159.

[68] [Kamerstukken II 2021/22, 36159, nr. 3](#), p. 1.

[69] Zie onder meer T. Blok, 'Een generieke strafbaarstelling van nieuwe psychoactieve stoffen in de Opiumwet: einde van een wapenwedloop in zicht?', *NTS* 2021/61, afl. 4.

[70] Internetconsultatie Verhoging strafmaxima grootschalige drugscriminaliteit. Zie ook 'Wetgeving in consultatie', *NJB* 2024/51.

[71] Concept MvT bij ontwerpregeling Verhoging strafmaxima grootschalige drugscriminaliteit, p. 1 e.v.

[72] Concept MvT bij ontwerpregeling Verhoging strafmaxima grootschalige drugscriminaliteit, p. 12.

[73] Advies OM betreffende verhoging strafmaxima, 20 februari 2024, te raadplegen via: [om.nl/documenten/wetgevingsadviezen/2024/2/20/20-02-2024-advies-verhoging-strafmaximagrootschalige-drugscriminaliteit](https://om.nl/documenten/wetgevingsadviezen/2024/2/20/20-02-2024-advies-verhoging-strafmaximagrootschalige-drugscriminaliteit).

[74] B. van der Bol, 'Bestuurders uit de hele wereld pleiten in Amsterdam voor reguleren harddrugs', *NOS* 26 januari 2024, [nos.nl/artikel/2506386-bestuurders-uit-de-helewereld-pleiten-in-amsterdam-voor-reguleren-harddrugs](https://nos.nl/artikel/2506386-bestuurders-uit-de-helewereld-pleiten-in-amsterdam-voor-reguleren-harddrugs).

[75] Zie bijvoorbeeld 'Campagne moet drugsgebruikers bewust maken', binnenlandsbestuur.nl 2 oktober 2023, te raadplegen via: [binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/rotterdamse-campagne-moet-drugsgebruikers-bewust-maken-van-impact](https://binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/rotterdamse-campagne-moet-drugsgebruikers-bewust-maken-van-impact); en het interview met wethouder Karremans over de campagne: P. Groenendijk, 'Rotterdam is klaar met drugsgelateerd geweld: 'Het heet "partydrugs", maar er is niks party aan', *AD* 29 september 2023, te raadplegen via: [ad.nl/binnenland/rotterdam-is-klaarmet-drugsgelateerd-geweld-het-heet-partydrugs-maar-er-is-niks-partyaan~a73260be/](https://ad.nl/binnenland/rotterdam-is-klaarmet-drugsgelateerd-geweld-het-heet-partydrugs-maar-er-is-niks-partyaan~a73260be/).

[76] [Kamerstukken II 2023/24, 36159, nr. 24.](#)

[77] E. Kruisbergen & M. de Jonge, 'Voorkomen is beter dan genezen..., toch? Over goed bedoelde maar potentieel schadelijke vormen van preventie van ondermijning', *Tijdschrift voor Veiligheid* 2023/22, afl. 3; A. van Wamel e.a., *Drugspreventie bij jongeren en jongvolwassenen. Effectieve interventies en andere mogelijkheden voor preventie van drugsgebruik bij jongeren en jongvolwassenen*, Utrecht: Trimbos instituut 2023; R. Hornik e.a. 'Effects of the National Youth Anti-Drug Media Campaign on youths', *American Journal of Public Health* 2008/98, afl. 12; M. Fishbein e.a. 'Avoiding the Boomerang: Testing the Relative Effectiveness of Antidrug Public Service Announcements Before a National Campaign', *American Journal of Public Health* 2002/92, afl. 2.

[78] Richtlijn 2008/99/EG van het Europees Parlement en de Raad van 19 november 2008 inzake de

bescherming van het milieu door middel van het strafrecht.

[79] Zie onder meer S.M.A. Lestrade, 'Naar een sociaal-ecocentrisch Wetboek van Strafrecht?', *DD* 2024/10, afl. 2; M. Kooijman, 'De nationale strafbaarstelling van ecocide en de legitimerende functie van het rechtsbelang', *Boom Strafblad* 2022, afl. 6; E.L. Floris, 'Een nationale strafbaarstelling van ecocide: een vreemde eend in de strafrechtelijke bijt?', *TBS&H* 2024, afl. 1; S. Lopik, 'Ecocide: een fair label?', *NJB* 2022/1353, afl. 21.

[80] Zie [stopecocide.earth](https://stopecocide.earth).

[81] [Kamerstukken II 2023/24, 36475, nr. 1-3](#). Zie eerder diens initiatiefnota: [Kamerstukken II 2020/21, 35690, nr. 3](#). Zie ook J.H. Crijns & M.J. Dubelaar, 'KwartaalSignaal 170', AA 2024.

[82] In brede zin ook J.J. Meester & N. Tobsch, 'Handhaving van het milieurecht. Verslag van de VMR-bijeenkomst van 8 juni 2023', *Milieu en Recht* 2023/66, afl. 6.

[83] Advies van het College van Procureurs-generaal, [zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-1118922.pdf](https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-1118922.pdf). Zie ook het advies van de RvdR van 5 oktober 2023, [zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-1118921](https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-1118921).